دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی

سال دوازدهم، شماره‌ی 40
زمستان 1391، صفحات 211-190

مصطفی امیرفخریان[1]
براتعلی خاکپور[2]
مجید دانایی[3]
معصومه توانگر[4]

بررسی و تحلیل نقش کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری بر اساس موقعیت مکانی و شرایط کلی منطقه؛ نمونه مطالعاتی مناطق یک و شش شهرداری مشهد[5]

تاریخ دریافت مقاله: 1390/02/14 تاریخ پذیرش مقاله: 1390/06/24

چکیده

امروزه در ادبیات علمی برنامه‌ریزی شهری، پارک‌های شهری دارای کارکردهای گوناگون اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی می‌باشند. از این بین، کارکردهای اجتماعی به دلیل ارتباط مستقیم آن با شهروندان اهمیت ویژه‌ای دارد. در یک طبقه‌بندی، کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری به دو دسته کارکردهای مطلوب نظیر (نقش پارک در گذران اوقات فراغت، افزایش شکل‌گیری نهادهای مشارکتی، تعامل و همکاری، ارتقای بهداشت روانی و جسمی و...) و کارکردهای نامطلوب نظیر (نقش پارک در افزایش بزهکاران، توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان، روابط نامناسب و...) قابل تقسیم است. در این میان موقعیت مکانی، شرایط پارک و جمعیت استفاده کننده از آن تأثیر

1- دانشجوی دکتری دانشگاه فردوسی مشهد. E-mail: amirfakhriyan@yahoo.com
2- استادیار گروه برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد.
3- سازمان آموزش و پرورش خراسان رضوی.
4- عضو هیأت علمی گروه برنامه ریزی شهری جهاد دانشگاهی مشهد.
5- این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی بررسی آثار اجتماعی اقتصادی گسترش فضای سبز شهری و تأثیر آن در مدیریت شهری است که در سال 1388 به کارفرمایی شهرداری مشهد، در گروه برنامه ریزی شهری جهاددانشگاهی مشهد انجام شده است.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

مهمی در نوع کارکرد اجتماعی پارک‌های شهری خواهد داشت. این مطالعه به شکل علمی به بررسی این موضوع در شهر مشهد می‌پردازد. برای این منظور از بین مناطق 12 گانه شهر، منطقه 1 (به عنوان توسعه‌یافته‌ترین منطقه) و منطقه 6 (به عنوان یکی از توسعه نیافته‌ترین مناطق) انتخاب و ضمن تکمیل 360 پرسشنامه از ساکنین مجاور پارک‌ها، وضعیت کارکردهای اجتماعی با استفاده از 9 شاخص، جمع‌آوری و در ادامه با بهره‌گیری از مدل تحلیل عاملی اقدام به ترکیب متغیرها و سهم هر یک در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری به تفکیک منطقه شد. نتایج این تحلیل نشان داد که 9 شاخص مورد بررسی، قابل تقلیل به سه عامل با مقادیر ویژه بالاتر از 1 می‌باشد که در مناطق 1 و 6 به ترتیب 64. 599 و 62. 966 درصد از کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری را تبیین می‌کند. نتیجه تکمیلی این مطالعه نشان داد که در منطقه 1 کارکردهای اجتماعی مطلوب و در منطقه 6 کارکردهای اجتماعی نامطلوب مهم‌ترین نقش را در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: پارک‌های شهری، شهر مشهد، کارکردهای اجتماعی.

مقدمه

عرصه‌های عمومی، مهم‌ترین بخش شهرها و محیط‌های شهری به شمار می‌آیند. در چنین عرصه‌هایی بیشترین تماس و تعامل بین انسان‌ها رخ می‌دهد. این عرصه‌ها تمامی بافت شهری را که مردم بدان دسترسی فیزیکی و بصری دارند شامل می‌شود. یکی از مهم‌ترین این عرصه‌ها، پارک‌ها و فضاهای سبز شهری‌اند که نقش فعالی در سلامتی شهر و شهروندان ایفا می‌کنند (پوراحمد، 1388، 29). منظور از فضای سبز شهری نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش گیاهی انسان ساخت است که هم دارای بازدهی اجتماعی و اقتصادی و هم در بردارنده بازدهی اکولوژیکی می‌باشد (سوزنچی، 1383، 5). به طوری که فضاهای سبز شهری به عنوان بخشی از فضاهای باز شهری، عامل اصلی در ساختار سیمای شهری، بهبود شرایط اکولوژیکی، گذران اوقات فراغت و تفریح محسوب می‌شوند. تا از این طریق، کیفیت محیط زیست شهری ارتقاء یابد (خلیلیان عادل، 1385، 854). فضای سبز بر خلاف معنایی که ممکن است در ذهن ایجاد کند، تنها محلی که شامل چند درخت و نیمکت باشد، نیست. بلکه نماد و سمبلی از تفکرات فرهنگی و اجتماعی یک جامعه است و عاملی مهم در فضای شهری محسوب می‌شود که همواره از جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و روانی مورد توجه عموم مردم است و در برنامه ریزی شهری نقش مهمی ایفا می‌کند (صالحی فرد، 1389، 51). اهمیت فضای سبز در داخل شهرها به حدی است که در بین 5 کاربری مهم شهری از آن یاد می‌شود. اهمیت این کاربری، از زمان گسترش سریع و بی سابقه شهرها بعد از انقلاب صنعتی جایگاه مهم‌تری پیدا کرده است (تیموری، 1389، 137). با اینکه امروزه اندیشه سبز و به دنبال آن شهر سبز، جزء اهداف و افکار متعالی در شهرهای کشورهای پیشرفته به حساب می‌آید، اما برخورد با مقوله فضای سبز شهری در شهرهای ایران

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

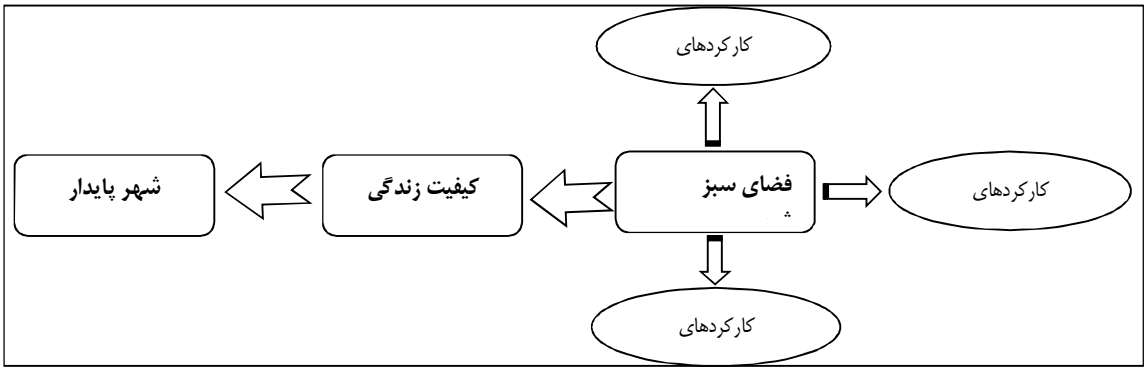
عمدتاً تجربی و اتفاقی بوده است (حاتمی نژاد، 1389، 67). از جمله مصادیق مهم فضاهای سبز در شهرها، پارک‌های شهری به شمار می‌آیند. پارک شهری، پارکی است که دارای جنبه‌های تفریحی، تفرجی، فرهنگی، زیست محیطی و سالم سازی محیط است و جنبه سرویس دهی به مناطق مختلف شهر را دارد. چنین فضایی از نظر وسعت به چهار گروه تقسیم می‌شود که عبارتست از (سعیدنیا، 1379، 53):

1. پارک همسایگی که به طور معمول چند واحد مسکونی در مقیاس همسایگی از آن استفاده می‌کنند و مساحت آن کمتر از نیم هکتار است.
2. پارک محلی که در یک واحد محله قرار دارد و مساحت آن حدود دو برابر مساحت پارک در مقیاس همسایگی است (حدود یک هکتار)
3. پارک ناحیه‌ای که در یک ناحیه مسکونی قرار دارد و مساحت آن دو تا چهار برابر پارک محله است (4 هکتار)
4. پارک منطقه‌ای که بیشتر ساکنان یک منطقه از آن استفاده می‌کنند. مساحت آن حداقل دو برابر پارک ناحیه‌ای است و به طور معمول از دورترین نقطه منطقه تا پارک، با وسایل نقلیه موتوری، بیش از 15 دقیقه زمان می‌برد (8 هکتار)

در کشور ما پارک‌های شهری زاییده تحولاتی در عرصه زندگی اجتماعی و شیوه‌های باغ سازی می‌باشد که همگام با سایر جنبه‌های معماری و شهرسازی، از دوره قاجار آغاز و نتایج عمده آن با نیم قرن تأخیر، پا به عرصه فضای شهری گذاشته است (سلطانی، 1386، 48).

پارک‌های شهری از جنبه‌های اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی دارای اهمیت می‌باشند. به گونه‌ای که یک پارک شهری مناسب در ارتباط با کارکردهای اجتماعی، اقتصادی، و اکولوژیکی علاوه بر اینکه نقش مهمی در ارتقای کیفیت زندگی شهری دارد، به عنوان یکی از پیش شرط‌های شهر پایدار نیز محسوب می‌شود. (شکل زیر)

شکل 1: ارتباط مفهومی بین فضای سبز شهری، کیفیت زندگی و شهر پایدار (هاشمی، 1388، 73)

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

در بین کارکردهای مطرح شده، کارکردهای اجتماعی پارک‌ها جایگاه ویژه‌ای دارد. برخی از مطالعات انجام شده در این خصوص نشان می‌دهد که شاخص‌های اجتماعی در مقایسه با شاخص‌های اقتصادی، جایگاه مهم‌تری را در کیفیت زندگی شهری به خود اختصاص می‌دهد (کوکبی، 1386، 76). بررسی سنجش کیفیت زندگی در یک‌صد شهر بزرگ جهان حاکی از آن است که زندگی خوب بیشتر ناظر بر ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی می‌باشد (آسایش، 1380، 94). در همین رابطه «کار[6]» استفاده از یک فضای مشخص توسط شهروندان در شهرها را در ارتباط با سه نوع دسترسی پذیری، تعریف می‌کند که شامل دسترسی پذیری کالبدی، بصری و نمادین است. در این میان، دسترسی پذیری نمادین، بیانگر نمادهایی است که حضور فرد را جهت ورود به فضای عمومی ترغیب یا تهدید می کند. این مورد از دسترسی پذیری به صورت مستقیم با شاخص‌های اجتماعی در ارتباط است. به عقیده جکوبز آرامش فضای شهری در مرحله اول به وسیله شبکه ناخودآگاه و پیچیده اجتماعی و استانداردهای موجود میان مردم حفظ می‌شود (مدیری، 1385، 11)؛ لذا در مجموع می‌توان گفت شاخص‌های اجتماعی تأثیر بسزایی در حضور و شرکت مردم در فضاهای عمومی شهری دارد.

بر این اساس امروزه هدف اصلی در طراحی فضای سبز، دستیابی به آثار اجتماعی و روانی آن در هر چه نزدیک‌تر کردن انسان و طبیعت به یکدیگر است. هر چند از کارکرد فضای سبز در ساخت کالبدی شهر و کارکرد زیست محیطی آن نیز می‌توان انتظار بازدهی اجتماعی و روانی داشت (تقوائی، 1382، 41). از دیدگاه محیط اجتماعی، آنچه در ارتباط با فضای سبز شهری اهمیت دارد، میزان فضای سبز عمومی است، یعنی فضای سبزی که رفت آمد عموم مردم در آنها بدون مانع باشد یا به تعبیر دیگر فضای سبز اجتماعی یا پارک‌های عمومی شهری (اذانی، 1389، 5).

کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری شامل موارد متعددی است. که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

1- ایجاد تعاملات اجتماعی بهتر میان شهروندان در مناطق مختلف شهری

2- ایجاد زمینه‌های کاری یا شغلی جدید

3- کسب و شناخت برخی از شاخص‌های اجتماعی (هنجارها، ارزش‌ها، خرده فرهنگ‌ها و...)

4- اجتماعی شدن افراد و پیدا کردن دوستان جدید و پر کردن خلوت و تنهایی (مهندسین مشاور آمود، 1382، 11)

5- شکل‌گیری تعدادی از تشکل‌های غیر دولتی

6- انتشار عقاید و افکار ارزشی

7- افزایش احساس خویشاوندی و یا منافع واحد

8- ایجاد محیطی مناسب جهت تفریح در اوقات بیکاری و فراغت (باباپور، 1378، 63)

علاوه بر موارد فوق، در تکمیل کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری، باید گفت همانگونه که فضاهای سبز شهری می‌تواند با برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی، محل بروز و نمود فضایل انسانی باشد، از جهت دیگر نیز می‌تواند از طریق رهاشدگی و برنامه‌ریزی‌های نادرست و ساده‌انگارانه، به مکان بروز انواع جرایم شهری تبدیل شده و آثار اجتماعی،

6- Car

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

فرهنگی و روانی زیانباری بر شهرنشینان داشته باشد (صالحی فرد، 1389، 53). به عنوان نمونه انجمن پارک‌ها و تفریحات کانادا، تعداد افراد صدمه دیده در پارک‌های شهری این کشور را 10000 نفر در سال برآورد کرده است (کافی، 1386، 33). نتایج بدست آمده از یک تحقیق دیگر، در شهر تهران نیز نشاندهنده عدم وجود امنیت کافی در پارک‌ها و فضاهای سبز شهر به خصوص در قشر مؤنث جامعه و غیر دانشجویان است (همان منبع)؛ لذا بر این اساس کارکردهای اجتماعی پارک‌ها به دو دسته کارکردهای مطلوب و کارکردهای نامطلوب قابل طبقه‌بندی می‌باشد. کارکردهای مطلوب را می‌توان شاخص‌هایی دانست که سبب تشویق و کشش شهروندان به سمت پارک می‌شود و در مقابل کارکردهای نامطلوب، شاخص‌هایی است که احساس ناامنی و گریز شهروندان از اینگونه فضاها را به همراه دارد.

مشهد دومین شهر و بزرگ‌ترین کلان‌شهر مذهبی کشور در سال 1385 با 2427316 نفر جمعیت[7] (مرکز آمار ایران، 1385) به دلیل موقعیت ممتاز مذهبی- گردشگری (وجود مرقد مطهر حضرت رضا علیه‌السلام و اقلیم و طبیعت زیبا و میراث تاریخی گران‌بها) سالانه پذیرای حدود 19، 8 میلیون نفر مسافر و زائر می‌باشد (سازمان میراث فرهنگی، 1388). در سال 203 هجری قمری امام رضا علیه‌السلام در طوس به شهادت رسیدند و در هارونیه به خاک سپرده شدند. از این تاریخ، این مکان، محل زیارتگاه شیعیان گردید و بنام مشهدالرضا موسوم شد (طرح جامع مشهد، 1346، 10). در زمان صفویه مشهد رونق گرفت و به صورت دومین زیارتگاه با اهمیت شیعیان جهان و مهم‌ترین زیارتگاه شیعیان ایران درآمد (رهنـما، 1376، 148). از این زمان به بعد جمعیت مشهد روبه فزونی نهاد تا اینکه در دهه 40 با اجرای اصلاحات ارضی، تزریق درآمد نفت و... منجر به ایجاد زمینه اشتغال و هجوم مهاجران روستایی به این شهر گردید. مشکلات ناشی از رشد جمعیت، باعث شد که تهیه طرح جامع شهر برای یک دوره 25 ساله در این دهه انجام شود. پس از وقوع انقلاب اسلامی و به دنبال آن وقوع کودتای مارکسیستی در افغانستان 296500 نفر از مهاجران افغانی در مشهد سکنی گزیدند. همچنین در نتیجه وقوع جنگ تحمیلی عده‌ای از مهاجرین جنگ زده وارد مشهد شدند. عوامل فوق به همراه مهاجرت‌های روستا شهری دست به دست هم داد و باعث رشد سریع جمعیت شهر در این دوره گردید. در همین دوره وسعت شهر از 33 کیلومتر مربع به حدود 220 کیلومتر مربع افزایش یافت. رشد سریع جمعیت با مشکلات مسکن و کمبود زیرساخت‌ها، ضرورت تهیه طرح تفصیلی شهر مشهد در قالب طرح جامع در سال 1365 را برای یک دوره 25 ساله از سال 1370 تا سال 1395 مطرح و به مهندسین مشاور واگذار گردید (رهنما، 1375، 293). در طرح جامع فعلی شهر مشهد که در سال 1372 به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری رسیده است پیش بینی شده که وسعت شهر تا سال 1395 به حدود 245 کیلومتر مربع و جمعیت آن به 5. 400. 000 نفر برسد (غمامی، 1372، 71).

در حال حاضر وسعت محدوده شهری مشهد بالغ بر 300 کیلومتر مربع است (مهندسان مشاور فرنهاد، 1388، 156) که از این میزان 24978875 مترمربع، معادل 8. 5 درصد وسعت شهر، اختصاص به فضای سبز آن دارد. 7646523. 7

7- جمعیت شهر مشهد تا پایان سال 1388 بالغ بر 2707722 نفر برآورد شده است. (آمارنامه‌شهرمشهد، 1388)

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

مترمربع از وسعت فضای سبز شهر مشهد شامل 354 پارک شهری است که در مناطق گوناگون آن پراکنده‌اند (آمارنامه شهر مشهد، 1388). نگاهی کوتاه به مطالعات انجام شده در خصوص کارکردهای اجتماعی فضای سبز شهر مشهد حاکی از آن است که فضای سبز شهری در سطح اطمینان 99 درصد از یک سو سبب تقویت تعاملات ساکنین، شکل گیری نهادهای مشارکتی، بهداشت روانی، پرکردن اوقات فراغت و مشارکت شهروندان و از سوی دیگر باعث افزایش افراد بزهکار، افزایش دوستی‌های نامناسب، افزایش نزاع‌های اجتماعی و کاهش امنیت شده است (خاکپور، 1387، 90).

طبق تقسیمات شهرداری، شهر مشهد دارای 12 منطقه است که از نظر شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، این مناطق وضعیت متفاوتی را با هم نشان می‌دهند. به گونه‌ای که منطقه یک، توسعه یافته ترین منطقه و منطقه شش، یکی از توسعه نیافته ترین مناطق شهری مشهد به شمار می‌آید (شاهنوشی، 1385، 566).

وجود این تفاوت‌ها در بین مناطق شهری مشهد، می‌تواند وضعیت متفاوتی از کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری را در این شهر به نمایش بگذارد. با توجه به این موضوع، مسأله عمده تحقیق در حقیقت بررسی و شناسایی کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در منطقه یک شهرداری مشهد به عنوان توسعه‌یافته‌ترین منطقه و منطقه شش به عنوان یکی از مناطق توسعه نیافته شهر مشهد است.

اهداف و فرضیه‌ها

هدف اصلی تحقیق در حقیقت بررسی و شناسایی کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهر مشهد در مناطق یک و شش شهرداری مشهد به عنوان مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته شهر است.

به نظر می‌رسد کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در مناطق یک و شش شهر مشهد با یکدیگر متفاوت است.

مواد و روش‌ها

با توجه به مسأله، هدف و فرضیه تحقیق، در این مطالعه از روش توصیفی- تحلیلی استفاده شده است. که در آن ابتدا از طریق مطالعات اسنادی کارکردها و شاخص‌های اجتماعی پارک‌های شهری شناسایی و تحلیل شد. در ادامه با استفاده از اطلاعات موجود سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهرداری مشهد، نقشه پراکنش پارک‌ها و فضای سبز شهر مشهد تهیه گردید. برای تعیین سطح توسعه‌یافتگی مناطق شهرداری مشهد از مطالعات طرح «تعیین سطح توسعه‌یافتگی نواحی شهر مشهد» که در سال 1385 به سفارش مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد به انجام رسیده است، استفاده شد که با توجه به شاخص‌های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، منطقه یک به عنوان توسعه‌یافته‌ترین منطقه و منطقه شش به عنوان منطقه توسعه‌نیافته مشخص گردید. در ادامه ضمن تدوین پرسشنامه‌ای حاوی شاخص‌های اجتماعی پارک‌های شهری، نظرات شهروندان و ساکنین واقع در محدوده پارک‌های مورد مطالعه، جمع آوری گردید. اطلاعات جمع آوری شده وارد نرم افزار SPSS شد و با استفاده از مدل تحلیل عاملی نتایج تحقیق به دست آمد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

جامعه آماری

با توجه به هدف تحقیق که شناسایی کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در مناطق یک و شش شهرداری به عنوان مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته شهر مشهد است، جامعه آماری تحقیق، شامل ساکنین واقع در پیرامون پارک‌های منطقه یک (به عنوان منطقه توسعه یافته) و منطقه شش (به عنوان منطقه توسعه نیافته) می‌باشند. از سوی دیگر با توجه به اینکه پارک‌های شهری بر اساس کارکرد و مقیاس دارای عملکرد متفاوت می‌باشند و بر این اساس نیز تأثیرات متفاوتی از جنبه‌های گوناگون دارند، بنابراین سعی گردید که نمونه‌های مورد نظر از پارک‌های منطقه‌ای، محلی و همسایگی انتخاب شود. که در مجموع شامل 14 پارک در مناطق یک و شش شهر مشهد می‌باشد. برای تعیین مقدار حجم نمونه از فرمول «انتخاب حجم نمونه بر اساس شاخص نسبت‌ها» به شرح زیر استفاده شد (رهنما، 1386، 6):

$$n = \frac{(d)^2\ (q)\ (p-q)}{\left[\frac{1}{4}\ \times\ q\right]^2}$$

که در آن n: تعداد نمونه، d: احتمال 95 %، q: نسبت شاخص مربوطه و p: جمع نسبت‌ها می‌باشد. که در این مطالعه نسبت شاخص مربوطه (q)، درصد وسعت پارک‌ها از مجموع وسعت فضای شهر مشهد می‌باشد (2. 5 درصد)

با توجه به فرمول فوق، حجم نمونه برابر با 179 تعیین گردید که در این تحقیق از هر یک از مناطق مورد مطالعه (یک و شش) تعداد 180 پرسشنامه به شکل زیر از ساکنین مجاور پارک‌ها تکمیل شد. (جدول زیر)

جدول 1: توزیع پرسشنامه‌ها بر اساس پارک‌های مورد مطالعه

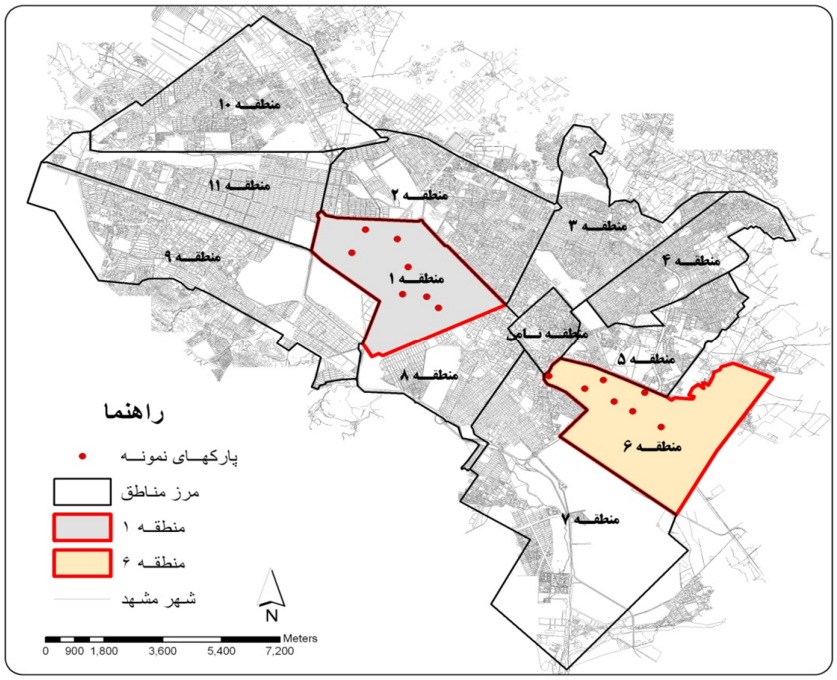
نوع پارک / منطقه	پارک همسایگی		پارک محلی		پارک منطقه‌ای	
	تعداد پارک	تعداد پرسشنامه	تعداد پارک	تعداد پرسشنامه	تعداد پارک	تعداد پرسشنامه
توسعه یافته (منطقه یک)	4	80	2	50	1	50
توسعه نیافته (منطقه شش)	4	80	2	50	1	50
جمع	8	160	4	100	2	100
مجموع پارک‌ها	14		مجموع پرسشنامه‌ها		360	

در مجموع پارک‌های مورد بررسی شامل 14 پارک با حجم نمونه‌ای بالغ بر 360 شهروند و ساکن انتخاب شد. علت تکمیل پرسشنامه از ساکنین مجاور پارک‌ها این بود که اولاً این افراد، مهم‌ترین استفاده کنندگان از این فضا محسوب می‌شوند و در ثانی با توجه به استقرار دائمی آنها در محل، نظارت و دیده بانی کاملی نسبت به شرایط کلی پارک‌ها دارند.

برای نمونه گیری نیز ابتدا ضمن تعیین محدوده 100 متری پارک‌ها (به طور میانگین) با استفاده از نمونه گیری تصادفی، پرسشنامه‌های مورد نظر تکمیل شد. نقشه زیر بیانگر موقعیت مناطق و پارک‌های مورد مطالعه در شهر مشهد است.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

نقشه 1: موقعیت مناطق یک و شش شهرداری و پارک‌های مورد مطالعه در شهر مشهد

مدل تحلیل عاملی

تحلیل عاملی روشی است که با کشف ساختار یک مجموعه از متغیرها و کاهش آنها به تعداد محدود متغیرهایی اساسی‌تر، یعنی عامل سر و کار دارد (پیراسته، 1387، 474). به عبارتی هدف تحلیل عاملی، شناسایی متغیرها یا عامل‌های اساسی به منظور تبیین الگوی همبستگی بین متغیرهای مشاهده شده می‌باشد (ابراهیم زاده، 1389، 8). در عین حال تحلیل عاملی نقش مهمی در شناسایی متغیرهای مکنون یا همان عامل‌ها، از طریق متغیرهای مشاهده شده دارد. این تکنیک روشی برای خلاصه کردن اطلاعات زیاد می‌باشد. در عین حال خلاصه کردن اطلاعات به ترتیبی صورت می‌گیرد که نتیجه خلاصه شده از نظر مفهوم معنا دار است. این ویژگی امکان طبقه بندی تعداد نسبتاً زیادی از پدیده‌ها را فراهم می‌آورد از طرف دیگر با استفاده از این تکنیک می‌توان بیان نمود که هر یک از شاخص‌ها به چه اندازه‌ای در ایجاد این اختلافات موثر بوده‌اند (اکبری، 1387، 231). تحلیل عاملی برخلاف رگرسیون چندگانه، تحلیل تشخیصی یا همبستگی کانونی که در آن یک یا چند متغیر وابسته و تعداد زیادی متغیر مستقل وجود دارد، روشی هم وابسته بوده که در آن کلیه متغیرها به طور همزمان مد نظر قرار می‌گیرند. در این تکنیک هر یک از متغیرها به عنوان یک متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود (کلانتری، 1382، 283). در تحلیل عاملی، یک عامل، ترکیبی خطی از چند متغیر است که دارای تداخل ضمنی و اشتراک مفهومی هستند. به عبارتی بین شاخص‌های یک عامل رابطه معناداری وجود دارد. هر عامل دارای سهمی از کل واریانس تمامی متغیرهای تحقیق می‌باشد که هرچه مقدار آن برای یک عامل بیشتر باشد سهم آن در تبیین واریانس کل متغیرها بیشتر است (حبیب پور، 1388، 314). فراوانی تجمعی درصد واریانس تمامی عامل‌های تحقیق به عنوان معیاری مهم در تایید تحلیل عاملی به شمار می‌آید.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

عمدتاً در تحقیقات علوم انسانی، فراوانی تجمعی درصد واریانس مربوط به مقدار ویژه نباید کمتر از 50 درصد باشد (منصورفر، 1385، 293).

علاوه بر این در تحلیل عاملی به منظور اطمینان از این موضوع که آیا می‌توان داده‌های موجود را تقلیل و به چندین عامل کاهش داد یا خیر از دو آزمون KMO و بارتلت استفاده می‌شود. به عبارتی این دو آزمون نشان می‌دهد که آیا داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی مناسب هستند یا نه؟ مقدار آزمون KMO بین (0) و (1) قرار دارد. مقادیر بالاتر از 0. 7 در این آزمون نشان می‌دهد که انجام تحلیل عاملی پیشنهاد می‌شود. اما آزمون بارتلت در حقیقت این موضوع را آزمایش می‌کند که در صورت تقلیل داده‌ها به یکسری عامل‌ها، می‌توان ساختار جدیدی را بر اساس همبستگی بین متغیرها و عامل‌ها و معنای انضمامی آنها کشف کرد؟ در این آزمون هنگامی‌که مقدار به دست آمده در سطح خطای کمتر از 0. 05 معنی دار باشد مبین این موضوع است که ارتباط معناداری بین متغیرها وجود داشته و امکان کشف ساختار جدید داده‌ها ممکن می‌باشد (حبیب پور، 1388، 343).

پیشینه تحقیق

(Seeland, 2009) در مطالعه‌ای با عنوان «دوست یابی در پارک‌های شهری زوریخ: نقش فضای سبز عمومی شهری در راستای همبستگی اجتماعی جوانان فرهنگ‌های مختلف»، به بررسی نقش کارکردهای فضای سبز در شهر زوریخ پرداخته است. این مطالعه بیان می‌کند تفاوت‌های فرهنگی ساکنین جوان یک چالش اساسی برای مؤسسات سیاسی و آموزشی در سوئیس به شمار می‌رود. در این مطالعه ضمن انتخاب یک نمونه 437 تایی از معلمان و دانش آموزان، عملکرد و تعامل آنها در زمان اوقات فراغت در فضاهای سبز شهری مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج این بررسی نشان داد که پارک‌های شهری برای جوانان و کودکان صرف نظر از ویژگی‌های فرهنگی آنها، عملکرد مهمی در خصوص ارتباط سازی آنها با یکدیگر و ایجاد و تقویت دوستی داشته‌است (Seeland, 2009, p. 2).

«آیا فضاهای سبز شهری به نحو مناسب توزیع یافته‌اند تا به عنوان مکانی برای همبستگی اجتماعی عمل کنند؟» عنوان تحقیقی است که توسط (Germann-Chiari,2004) در نواحی شهری سوئیس انجام شده است. که در آن قابلیت اجتماعی فضاهای سبز شهری به منظور فراهم سازی فرصت‌هایی برای گروه‌های اجتماعی گوناگون در راستای همبستگی زندگی شهری مورد تحلیل قرار گرفته است (Germann-Chiari, 2004, p. 1).

مطالعه‌ای دیگر در شهر باری ایتالیا توسط (Sanesi,2006) با عنوان «ساکنین و فضاهای سبز شهری» انجام شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که جمعیت استفاده کننده از پارک‌ها، تأثیر آن را به خوبی در کیفیت زندگی‌شان درک می‌کنند. علاوه بر این شهروندان از محدودیت در زمینه کیفیت و کمیت نواحی سبز در شهر آگاه هستند (Sanesi, 2006, p. 125).

همچنین در کشور انگلستان ارزیابی صورت گرفته از ویژگی‌های مطالعات انجام شده در خصوص فضای سبز شهری توسط (Bell,2007) نشان داد که مطالعات انجام شده به خوبی در زمینه ابعاد اجتماعی پارک‌ها، این موضوع را پوشش داده‌اند. اما این مطالعات به شدت پراکنده هستند و عدم پیوستگی در آنها مشاهده می‌شود (Bell, 2007, p. 103).

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

مطالعه‌ای دیگر توسط (Peters,2007) در کشور هلند با عنوان «کنش‌های اجتماعی در پارک‌های شهری: محرک همبستگی اجتماعی» انجام شده است. این مطالعه نشان داد که پارک‌های شهری می‌توانند همبستگی اجتماعی را افزایش دهند. هدف از این مطالعه در حقیقت شناسایی میزان همبستگی ایجاد شده توسط پارک‌ها و اینکه چگونه تعامل اجتماعی و دلبستگی به مکان می‌تواند به انسجام جامعه کمک کند، می‌باشد. این مطالعه به پارک‌های شهری هلند جایی که درصد گروه‌های قومی و نژادی بسیار زیادی وجود دارد اختصاص دارد. این مطالعه نشان داد که پارک‌های شهری مکان‌هایی هستند که در آن گروه‌های مختلف نژادی با یکدیگر مخلوط می‌شوند و در آن تعاملات غیررسمی می‌تواند انسجام اجتماعی را تحریک کند و علاوه بر این می‌تواند حس دلبستگی به مکان را نیز در آنها تقویت کند. این مطالعه پیشنهاد می‌کند طراحی پارک در حقیقت فرایندی است که در آن موقعیت پارک و تصویر مردم از آن در ارتباط با ویژگی‌های فرهنگی گروه‌های قومی متنوع و آگاهی داشتن فرصت‌هایی برای تعاملات فرهنگی است (Peters, 2007, p. 104).

مطالعات انجام شده داخلی در خصوص کارکردهای اجتماعی فضای سبز شهری بسیار محدود است. در این خصوص می‌توان به چند نمونه اشاره کرد:

(صالحی فرد و دیگران، 1389) در مطالعه‌ای با عنوان «تحلیلی بر ابعاد اجتماعی فضاهای سبز شهری با تاکید بر دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی کلان‌شهر مشهد)» این موضوع را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج حاصل از این مطالعه مبین آن است که آثار اجتماعی و فرهنگی فضاهای سبز علاوه بر کارکردهای مطلوب، دارای تبعات نامطلوب بسیاری است. همچنین تأثیرگذاری اجتماعی- فرهنگی پارک‌ها در کلیه شاخص‌ها یکسان نیست. به عنوان مثال در حالی که پارک‌های منطقه‌ای در شکل گیری نهادهای مشارکتی و یا تأثیر آن در بهداشت روانی و جسمانی شهروندان نقش مؤثرتری نسبت به سایر پارک‌ها دارند، در پارک‌های محله‌ای تجمع افراد بزهکار و ناهنجار و شکل گیری روابط نامشروع بیشتر به چشم می‌خورد (صالحی فرد، 1389، 51).

در مطالعه‌ای دیگر (قربانی و تیموری، 1389) نقش پارک‌های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری در شهر تبریز با استفاده از الگوی Seeking-Escaping مورد ارزیابی قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق، بیانگر آن است که شهروندان تبریزی بیشتر به منظور دسترسی به هوای سالم، تفریح خانوادگی، کسب نشاط و دوری از آلودگی‌ها و تنگی محیط مسکونی، پیاده روی، رفع خستگی، و گریز از یکنواختی زندگی به پارک‌های شهری روی می‌آورند (قربانی- تیموری، 1389، 47).

«ارزیابی و تحلیل وضعیت پارک‌های شهری با استفاده از ابزار SWOT و ارایه مدل مناسب» عنوان تحقیقی است که توسط (لاهیجانیان و شیعه بیگی، 1390) برای پارک 8 شهریور شهر سمنان انجام شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که: 1-دستیابی به معیارها و طراحی مناسب در پارک به ایجاد محیطی آرام بخش و مفرح ویژه شهروندان کمک می‌نماید. 2- به کارگیری تمهیدات و تجهیزات مناسب در پارک به جذب شهروندان و اکوتوریسم می انجامد. 3- الگوهای زیبا سازی منظر و محیط در پارک‌های شهری باعث جذب و افزایش کمی کاربران است و 4- دستیابی به

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

محیط زیبا و سبز شهری باعث افزایش کیفی زندگی شهروندان و سلامت روانی و جسمانی و بازدهی بیشتر در جامعه است (لاهیجانیان- شیعه‌بیگی، 1390، 53).

یافته‌ها و بحث

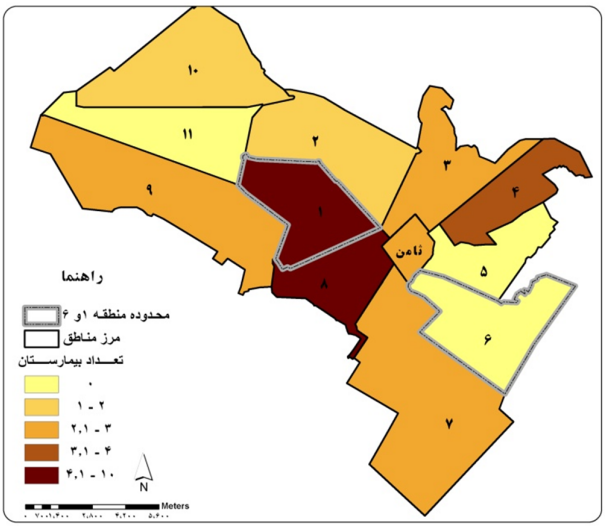
محدوده مورد مطالعه شامل پارک‌های مناطق یک و شش شهرداری در شهر مشهد است. از نظر موقعیت همانطور که در نقشه قبلی ملاحظه شد منطقه یک تقریباً در مرکز و منطقه شش در شرق و جنوب شرق شهر مشهد واقع است. بررسی ویژگی‌های کلی این دو منطقه در جدول زیر آورده شده است.

جدول 2: ویژگی‌های کلی جمعیتی و فضای سبز مناطق یک و شش شهرداری مشهد

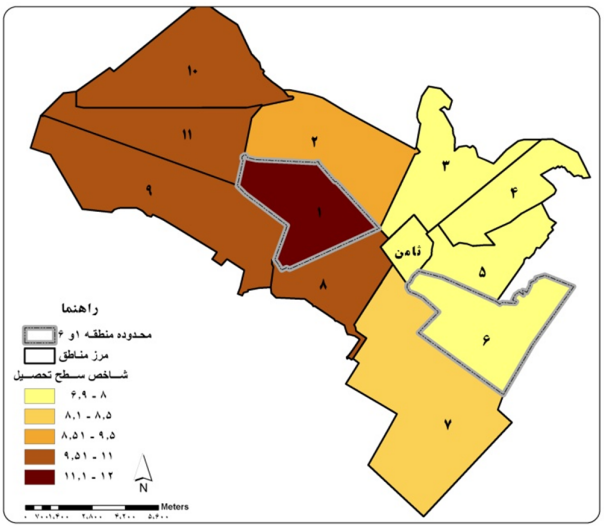
منطقه	وسعت (مترمربع)	جمعیت 1385	وسعت فضای سبز (مترمربع)	وسعت پارک‌ها (مترمربع)	تعداد پارک	سرانه فضای سبز (مترمربع)
یک	15180703	172547	638659	238986	32	5 .3
شش	17738704	196248	772488	5 .466330	31	9 .3

مأخذ: (آمارنامه شهر مشهد، 1388)

همانطور که مشاهده می‌شود نسبت ویژگی‌های جمعیتی و فضای سبز مناطق یک و شش تفاوت چندانی را با یکدیگر نشان نمی‌دهد به گونه‌ای که سرانه فضای سبز در منطقه یک برابر 3. 5 و در منطقه 6 معادل 3. 9 مترمربع است. این میزان برای شهر مشهد 9. 8 مترمربع محاسبه شده است (آمارنامه شهر مشهد، 1388). با این حال همانطور که عنوان شد از نظر شرایط کلی اجتماعی، اقتصادی و کالبدی تفاوت بسیاری بین این دو منطقه وجود دارد. به گونه‌ای که منطقه یک به عنوان توسعه یافته ترین و منطقه شش به عنوان توسعه نیافته ترین منطقه در شهر مشهد شناخته می‌شود (شاهنوشی، 1385، 556). نقشه‌های زیر بیانگر بخشی از این تفاوت‌ها در شهر مشهد بویژه بین مناطق مورد مطالعه (مناطق یک و شش) می‌باشند.

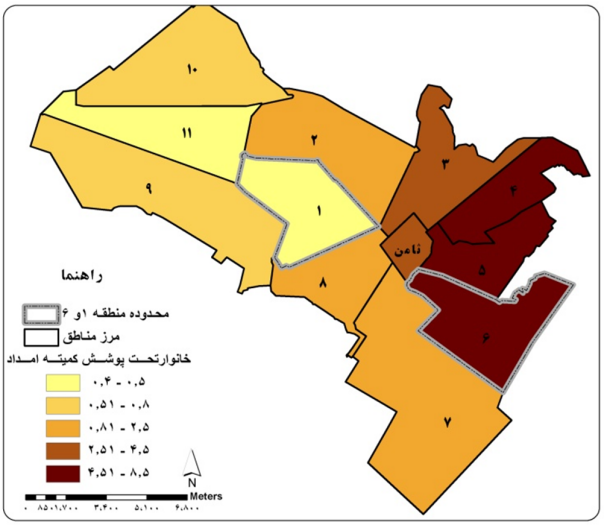

نقشه 2: تعداد بیمارستان به تفکیک مناطق شهر مشهد

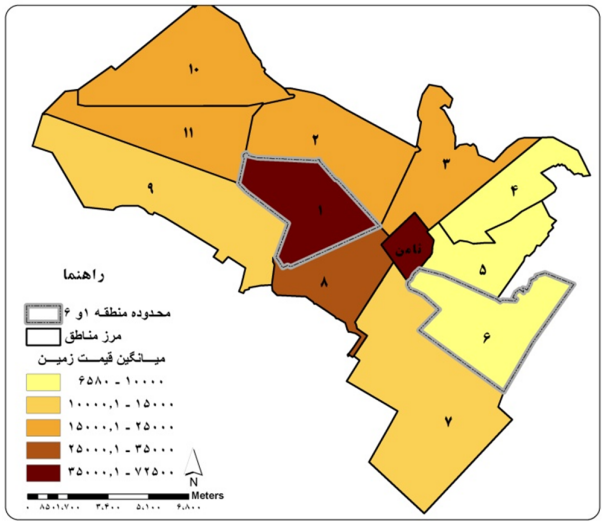

نقشه 3: شاخص سطح تحصیل به تفکیک مناطق شهر مشهد

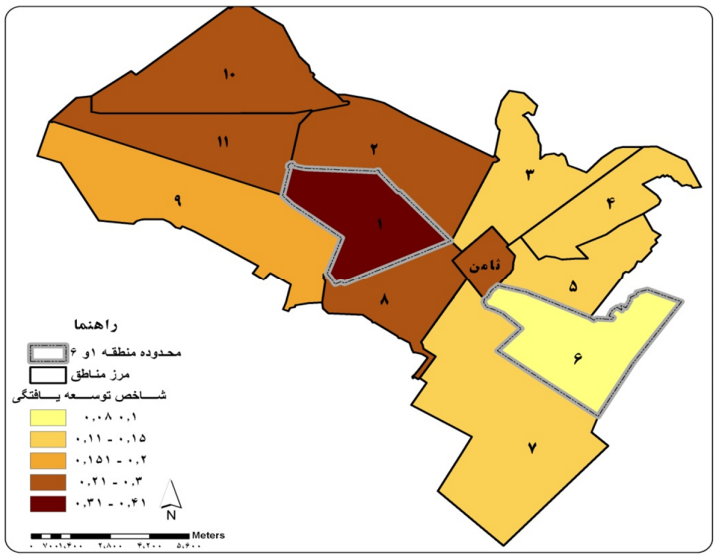
[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

نقشه 4: نسبت خانوار تحت پوشش کمیته امداد به تفکیک مناطق شهر مشهد

نقشه 5: میانگین قیمت زمین به تفکیک مناطق شهر مشهد

نقشه 6: سطح توسعه‌یافتگی به تفکیک مناطق شهر مشهد

بررسی کارکردهای اجتماعی پارک‌های مناطق یک و شش

در استفاده از روش تحلیل عاملی به منظور تحلیل کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در مناطق یک و شش شهر مشهد دو اصل مهم مد نظر قرار گرفته است. اول اینکه کارکردهای اجتماعی مورد نظر (شامل 9 کارکرد) به عامل‌های محدودتری تقسیم شوند و دوم نقش هر عامل در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در محدوده مورد مطالعه مشخص شود. با در نظر گرفتن این دو معیار پس از شناسایی متغیرهای مورد بررسی، اقدام به تعیین حجم نمونه گردید. حجم نمونه مورد مطالعه با توجه به شاخص حجم نمونه جهت انجام تحلیل عاملی و همچنین

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

رابطه تعیین حجم نمونه بر اساس شاخص نسبت‌ها، 360 پرسشنامه از 360 نفر ساکن واقع در محدوده پارک‌های مورد مطالعه تعیین گردید. در ادامه به منظور تعیین عوامل مشترک هر یک از شاخص‌ها و محاسبه بردارهای ویژه برای تمامی مقادیر ویژه غیر صفر، اقدام به تشکیل ماتریس همبستگی شد (حکمت نیا، 1385، 231). با توجه به اینکه در این مطالعه هدف تعیین همبستگی و تلخیص متغیرها و دستیابی به تعداد محدودی عامل برای اهداف پیش بینی شده می‌باشد و همچنین معنی دار بودن عامل‌ها دارای اهمیت است، لذا از تحلیل عاملی نوع R و مدل تحلیل مؤلفه‌های اصلی، و به منظور استخراج عامل‌ها از روش متعامد استفاده شد.

یافته‌های تحقیق در خصوص کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در مناطق یک و شش شهرداری مشهد نشان می‌دهد که:

الف) مقدار آزمون KMO برابر با 0. 711 و مقدار آزمون بارتلت در سطح خطای 0. 01 برابر 536 است که نشان دهنده تایید انجام تحلیل عاملی در خصوص موضوع مورد بررسی می‌باشد. به عبارتی ارتباط معنا داری بین متغیرها وجود داشته و امکان کشف ساختار جدید داده‌ها ممکن است.

ب) با توجه به آزمون‌های «قاعده مقدار ویژه» و «نمودار سنگ ریزه[8]» تعداد عامل‌های مناسب در این تحقیق برای هر یک از مناطق یک و شش، تعداد سه عامل تعیین شده است. جدول زیر مبین ترکیب متغیرهای تحقیق و تقلیل آنها به سه عامل برتر در این خصوص می‌باشد.

جدول 3: عامل‌های برتر حاصل از تحلیل عاملی کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهر مشهد در منطقه یک و شش شهرداری

منطقه	عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس 26009	درصد تجمعی واریانس
توسعه یافته (منطقه یک)	اول	2. 341	26. 009	26. 009
	دوم	2. 181	24. 234	50. 243
	سوم	1. 292	14. 356	64. 599
توسعه نیافته (منطقه شش)	اول	2. 413	26. 815	26. 815
	دوم	2. 159	23. 984	50. 799
	سوم	1. 095	12. 167	62. 966

با توجه به جدول فوق می‌توان گفت در هر یک از مناطق مورد مطالعه، تنها عامل‌هایی دارای اهمیت هستند که مقدار ویژه آنها بیشتر از یک است. (شامل سه عامل) به عبارتی 9 متغیر مورد بررسی، قابل تقلیل به 3 عامل می‌باشند و

8- (Scree test) آزمون قاعده مقدار ویژه، تعداد عامل‌های مناسب در تحلیل عاملی را عاملهایی می داند که مقدار ویژه آنها بالاتر از عدد (1) باشد. لذا در این روش تمام عامل‌های با مقدار ویژه کمتر از (1) کنار گذاشته می شوند. در معیار آزمون سنگ ریزه نتایج در قالب یک نمودار نشان داده می شود که در آن عاملها در محور افقی و مقادیر ویژه در محور عمودی قرار دارند. که براساس آن می توان هم از مقادیر ویژه بزرگتر از عدد (1) و هم از نقطه ای که در آن خط منحنی دچار کاهش شدید می شود، استفاده کرد. (حبیب پور, 1388, ص. 329)

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

می‌توان از ترکیب این 9 متغیر، ساختار جدیدی بر اساس عامل‌ها با ترکیب جدید طراحی و بر اساس آن به تحلیل داده‌ها پرداخت.

نکته مهم دیگر این است که سهم هر عامل در تبیین واریانس 9 متغیر مربوط به کارکردهای اجتماعی متفاوت و به صورت نزولی است. یعنی عامل اول بیشترین سهم (26. 009 درصد با مقدار ویژه 2. 341 در منطقه یک و 26. 815 درصد با مقدار ویژه 2. 413 در منطقه شش) و عامل سوم کمترین سهم (14. 356 درصد واریانس و 1. 292 مقدار ویژه در منطقه یک و 12. 167 درصد با مقدار ویژه 1. 095 در منطقه شش) را در تبیین واریانس 9 متغیر داشته‌اند. به عبارتی در منطقه یک عامل اول توانسته است 26. 009 درصد واریانس 9 متغیر و در منطقه شش 26. 815 درصد 9 متغیر را تبیین کند. در مجموع در منطقه یک، 3 عامل با مقادیر ویژه بالاتر از یک، 64. 599 درصد و در منطقه شش، 62. 966 درصد از واریانس مربوط به کارکردهای اجتماعی پارک‌ها را تبیین می‌کنند.

ج) به منظور شناسایی متغیرهای اجتماعی تأثیر گذار هر یک از عامل‌های فوق، اقدام به دوران عامل‌ها با استفاده از روش واریماکس شده است. در واقع دوران عاملی فرآیندی است که برای تعدیل محور عامل، به منظور دستیابی به عامل‌های معنی دار و ساده انجام می‌شود. که نتیجه آن به شرح زیر است.

جدول 4: متغیرهای مربوط به هر یک از عامل‌ها و میزان ضرایب به دست آمده از ماتریس دوران یافته

عامل	سطح توسعه‌یافتگی	متغیرها	میزان ضرایب
اول	منطقه توسعه یافته (منطقه یک)	گذران اوقات فراغت	0. 807
		افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی	0. 806
		افزایش تعامل و همکاری	0. 636
		تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی	0. 609
	منطقه توسعه نیافته (منطقه شش)	افزایش بزهکاران	0. 848
		توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان	0. 825
		افزایش روابط نامناسب	0. 688
		افزایش نزاع‌های اجتماعی	0. 666
دوم	منطقه توسعه یافته (منطقه یک)	توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان	0. 809
		افزایش بزهکاران	0. 779
		افزایش روابط نامناسب	0. 672
		افزایش نزاع‌های اجتماعی	0. 606
	منطقه توسعه نیافته (منطقه شش)	گذران اوقات فراغت	0. 789
		تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی	0. 783
		افزایش تعامل و همکاری	0. 704
		افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی	0. 546
سوم	منطقه توسعه یافته (منطقه یک)	کاهش امنیت	79 .0
	منطقه توسعه نیافته (منطقه شش)	کاهش امنیت	928 .0

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

همانطور که مشاهده می‌شود متغیرهای عامل اول و دوم در منطقه یک و شش کاملاً متفاوت و عکس یکدیگر است. به گونه‌ای که در منطقه یک، عامل اول در بردارنده متغیرهای اجتماعی مطلوب شامل گذران اوقات فراغت، افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی، افزایش تعامل و همکاری، تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی و عامل دوم متغیرهای اجتماعی نامطلوب شامل افزایش بزهکاران، توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان، افزایش روابط نامناسب و افزایش نزاع‌های اجتماعی می‌باشد. در منطقه شش عکس این وضعیت مشاهده می‌شود. به عبارتی متغیرهای اجتماعی نامطلوب به عنوان عامل اول و متغیرهای اجتماعی مطلوب به عنوان عامل دوم محسوب می‌شود. در هر دو منطقه نیز متغیر امنیت به عنوان عامل سوم شناخته شده است.

تحلیل و تفسیر عامل‌ها

همانطور که در مرحله قبل نیز مشاهده شد، کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در منطقه یک به عنوان منطقه توسعه یافته و منطقه شش به عنوان منطقه توسعه نیافته با استفاده از تحلیل عاملی به سه عامل تقلیل پیدا کردند. که در مجموع این سه عامل در منطقه توسعه یافته 64. 599 درصد و در منطقه توسعه نیافته 62. 966 درصد از واریانس متغیرهای اجتماعی را تبیین می‌کند. که حاکی از رضایت متغیرهای مورد استفاده در تحقیق می‌باشد. با این حال جایگاه و نقش هر یک از عوامل به دست آمده در منطقه یک و شش شهر مشهد با یکدیگر متفاوت است. نتایج این بررسی به شرح زیر به تفکیک منطقه ارایه شده است.

منطقه یک: تحلیل شاخص‌های اجتماعی پارک‌های شهری در منطقه یک شهر مشهد نشان می‌دهد که متغیرهای اجتماعی مطلوب پارک‌ها شامل گذران اوقات فراغت، افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی، افزایش تعامل و همکاری، تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی بیشترین سهم را در تبیین واریانس کارکردهای اجتماعی پارک‌ها دارند. به گونه‌ای که این عامل با مقدار ویژه 2. 341 به تنهایی 26. 009 درصد واریانس کارکردهای اجتماعی را تبیین می‌کند. این وضعیت نشان از آن دارد که از نظر شهروندان ساکن در منطقه یک، نقش شاخص‌های اجتماعی مطلوب پارک‌ها نمود بیشتری دارد. به عبارتی در این محدوده‌ها پارک‌ها از نظر شاخص‌های اجتماعی مثبت، وضعیت بهتری را نشان می‌دهند. در بین متغیرهای عامل اجتماعی مطلوب، بیشترین نقش به تأثیر پارک‌ها در گذران اوقات فراغت با ضریب 0. 807 داده شده است. نقش پارک‌ها در افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی با ضریب 0. 806، افزایش تعامل و همکاری با ضریب 0. 636 و تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی با ضریب 0. 609 در رتبه‌های بعدی قرار دارد.

عامل اجتماعی نامطلوب با مقدار ویژه 2. 181 و درصد واریانس 24. 234 در رتبه بعدی قرار دارد. به عبارتی این عامل بیش از 24 درصد از واریانس کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در منطقه یک را تبیین می‌کند. در بین متغیرهای تأثیر گذار در این عامل، باید به نقش پارک‌ها در توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان با ضریب 0. 809 اشاره کرد. متغیرهایی همچون نقش پارک در افزایش تعداد بزهکاران، شکل گیری ارتباط‌های نامناسب، و افزایش نزاع‌های اجتماعی به ترتیب با ضرایب 0. 779، 0. 672 و 0. 606 در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مقایسه

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

با عامل اول باید گفت در منطقه یک به عنوان منطقه توسعه یافته، جنبه اجتماعی نامطلوب پارک‌های شهری، وجهه کمتری دارد.

متغیر امنیت به عنوان تنها شاخص عامل سوم، در این تحلیل شناخته شده است. این عامل اجتماعی با مقدار ویژه 1. 292 میزان 14. 356 درصد واریانس شاخص‌های اجتماعی را تبیین می‌کند. قرارگیری این عامل در رتبه سوم اهمیت به این معنا است که از نظر ساکنین منطقه یک، نقش پارک‌ها در امنیت منطقه بسیار ضعیف است؛ لذا می‌توان آن را ضعیف‌ترین جنبه عامل اجتماعی پارک‌ها در مقایسه با سایر عوامل در منطقه به شمار آورد.

منطقه شش: شاخص‌های اجتماعی مورد تحلیل در پارک‌های منطقه شش شهر مشهد نیز پس از انجام تحلیل عاملی به سه عامل تقلیل پیدا کردند. این عوامل در مجموع 62. 966 درصد از واریانس متغیرهای اجتماعی پارک‌های شهری را تبیین می‌کنند. بررسی این عوامل به تفکیک نشان می‌دهد که در این منطقه، متغیرهای اجتماعی نامطلوب، بیشترین سهم را در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری دارند. در این بین، شاخص افزایش تعداد بزهکاران با ضریب 0. 848 در رتبه نخست قرار دارد. شاخص‌های توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان، افزایش روابط نامناسب و افزایش نزاع‌های اجتماعی به ترتیب با ضرایب 0. 825، 0. 688 و 0. 666 در رتبه‌های بعدی قرار دارند. جایگاه نخست این عامل در منطقه شش به عنوان منطقه توسعه نیافته بیانگر این نکته است که در این منطقه از نظر ساکنین و شهروندان، در پارک‌های شهری کارکردهای اجتماعی نامطلوب، قوت بیشتری دارد. به عبارتی در این منطقه این شاخص‌ها جنبه غالب‌تری از کارکردهای اجتماعی را به تصویر می‌کشند. که مبین شرایط نامناسب اجتماعی پارک‌ها در این منطقه است.

شاخص‌های اجتماعی مطلوب دومین عامل موثر در تبیین کارکردهای اجتماعی در منطقه شش محسوب می‌شود. مقدار ویژه این عامل مساوی با 2. 159 می‌باشد که 23. 984 درصد از واریانس مربوطه را تبیین می‌کند. در این میان شاخص گذران اوقات فراغت با ضریب 0. 789 در رتبه اول قرار دارد. شاخص‌های بعدی به ترتیب شامل تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی با ضریب 0. 783، افزایش تعامل و همکاری با ضریب 0. 704 و افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی با ضریب 0. 546 در رده‌های بعدی قرار دارند. بررسی جایگاه این عامل در منطقه شش به عنوان منطقه توسعه نیافته در شهر مشهد حاکی از این واقعیت دارد که کارکردهای اجتماعی مطلوب نسبت به کارکردهای اجتماعی نامطلوب، سهم کمتری در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری دارا می‌باشند؛ لذا چنین وضعیتی بیانگر یکی از مشکلات اساسی پارک‌های شهری در منطقه شش شهر مشهد به شمار می‌آید. که منعکس کننده احساس و نظر شهروندان و ساکنین در این خصوص است.

همانند پارک‌های منطقه یک، تنها متغیر امنیت به عنوان عامل سوم انتخاب شده است. این عامل با مقدار ویژه 1. 095، به میزان 12. 167 درصد واریانس کارکردهای اجتماعی را تبیین می‌کند. که با توجه به رتبه کسب شده می‌توان به جایگاه کم رنگ آن در مقایسه با سایر متغیرهای اجتماعی از نظر ساکنین و شهروندان پی برد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

نتیجه‌گیری

بدون شک پارک‌های شهری نقش مهمی در ارتقای کیفیت محیط زیست شهری دارند. چنین فضاهایی با کارکردهای اجتماعی، اقتصادی، و اکولوژیکی به عنوان یکی از شاخص‌های شهر پایدار به شمار می‌آیند. در این میان کارکردهای اجتماعی پارک‌ها به دلیل جنبه عمومی و استفاده تمامی شهروندان از آنها جایگاه ویژه‌ای دارد. نتایج برخی از مطالعات انجام شده حاکی از اهمیت بیشتر کارکردهای اجتماعی نسبت به کارکردهای اقتصادی پارک‌ها است. بررسی کارکردهای اجتماعی پارک‌ها نشان می‌دهد که این فضاها در نقاط شهری علاوه بر اینکه دارای نتایج و آثار مطلوب اجتماعی هستند، در برخی موارد آثار و نتایج نامطلوب اجتماعی را نیز به همراه دارند. در مجموع می‌توان کارکردهای اجتماعی مطلوب پارک‌ها را شامل گذران اوقات فراغت، افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی، افزایش تعامل و همکاری، تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی و... و کارکردهای نامطلوب آنها را نیز شامل توزیع مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان، افزایش بزهکاران، افزایش روابط نامناسب، افزایش نزاع‌های اجتماعی، کاهش امنیت و... دانست.

در خصوص بررسی وضعیت انواع کارکردهای اجتماعی پارک‌ها مطالعات متعددی انجام شده است اما مطالعه‌ای که در آن کارکردهای اجتماعی پارک‌ها را بر اساس شرایط و ویژگی‌های مناطق شهری مورد تحلیل قرار دهد موضوعی است که کمتر تحقیقی به آن پرداخته است. که در این مطالعه به شکل نمونه در شهر مشهد این مهم انجام گردید. برای این منظور ضمن بهره گیری از مطالعات صورت گرفته در خصوص بررسی ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی مناطق شهر مشهد (سطح توسعه‌یافتگی مناطق)، مناطق یک و شش به ترتیب به عنوان منطقه توسعه یافته و منطقه توسعه نیافته انتخاب گردید تا بر اساس آن علاوه بر بررسی کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری، ویژگی‌ها، تفاوت‌ها و شباهت‌های چنین کارکردی در این مناطق با یکدیگر بررسی و مقایسه شود. برای این منظور ضمن تکمیل پرسشنامه از ساکنین مجاور پارک‌های منطقه‌ای، محلی و همسایگی مناطق یک و شش، متغیرهای اجتماعی مورد نظر برداشت و با استفاده از مدل تحلیل عاملی تجزیه و تحلیل گردید. در پژوهش حاضر از تحلیل عاملی نوع R با روش مؤلفه‌های اصلی استفاده شد که هدف آن خلاصه کردن تعداد زیاد شاخص‌ها به عوامل معنی دار می‌باشد. تعداد 14 پارک با 9 شاخص مربوطه با حجم نمونه‌ای بالغ بر 360 نفر مورد سنجش و بررسی قرار گرفتند. شاخص‌های بکار رفته به 3 عامل برتر از طریق چرخش واریماکس تقلیل پیدا کردند سپس از طریق استاندارد کردن مبادرت به رفع اختلاف مقیاس گردید. در مجموع در منطقه یک، درصد تجمعی واریانس سه عامل برتر 64. 599 و در منطقه شش برابر 62. 966 می‌باشد، که نشان از رضایت تحلیل عاملی متغیرهای مورد مطالعه می‌باشد. نتایج به دست آمده از این تحلیل نشان داد که عوامل مهم در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری در مناطق یک و شش شهر مشهد با یکدیگر متفاوت است. در منطقه یک شهر مشهد، عوامل اجتماعی مطلوب با مقدار ویژه 2. 341 و درصد واریانس 26. 009 مهم‌ترین عامل در تبیین کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری به شمار می‌آیند. اما در منطقه شش، عوامل اجتماعی نامطلوب، با مقدار ویژه 2. 413 و درصد واریانس 26. 815 مهم‌ترین عامل در این

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

خصوص محسوب می‌شوند. این مسأله نشان دهنده این واقعیت است که در منطقه یک، کارکردهای اجتماعی مطلوب پارک‌ها جلوه بیشتری در نظر مردم نسبت به کارکردهای نامطلوب آنها دارد. از نظر آنها در درجه اول پارک محلی است جهت گذران اوقات فراغت، افزایش شکل گیری مشارکت، تعامل و همکاری و همچنین تقویت و ارتقای بهداشت روانی و جسمی شهروندان. در مقابل در منطقه شش از نظر شهروندان، در درجه اول پارک محلی جهت افزایش تعداد بزهکاران، معتادان و توزیع مواد مخدر، افزایش روابط نامناسب و افزایش نزاع‌های اجتماعی است؛ لذا از این جهت تفاوت بارزی بین پارک‌های شهری در این دو منطقه قابل مشاهده است. نتایج دیگر این مطالعه نشان داد که شاخص امنیت به عنوان یک عامل مهم در هر دو منطقه یک و شش به عنوان یکی از مشکلات پارک‌های شهری قابل توجه است.

می‌توان گفت از سویی با توجه به پایین بودن سرانه فضای سبز در دو منطقه یک و شش نسبت به میانگین شهر مشهد، ضرورت توسعه چنین فضایی در این دو منطقه کاملاً احساس می‌شود. از سوی دیگر با توجه به عدم مشابهت کارکردهای اجتماعی پارک‌ها، پیشنهاد می‌شود فرایند برنامه ریزی و توسعه فیزیکی پارک‌های شهری در این دو منطقه با توجه به شرایط کلی مناطق و با هدف ارتقای کارکردهای فعلی آنها همراه باشد. برای این منظور ضروری است تا اولاً از اتخاذ رویه‌ای واحد در خصوص الگوی توسعه یکسان پارک‌ها در تمامی مناطق شهری بویژه مناطق مورد بررسی، اجتناب شود و در ثانی، توسعه فیزیکی پارک‌ها همراه با ارتقای کارکردهای اقتصادی و اکولوژیکی و بویژه کارکردهای اجتماعی آنها باشد. چرا که نگرش شهروندان در خصوص کارکردهای اجتماعی پارک‌های شهری، نقش مهمی در استفاده و بهره‌برداری صحیح از اینگونه فضاها و سرزندگی آنها خواهد داشت.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

منابع

1. آسایش، ح. (1380)، «سنجش کیفیت زندگی در یک‌صد شهر بزرگ جهان، ***فصلنامه مدیریت شهری***، شماره 8، 105-94.

2. آمارنامه شهر مشهد (1388)، مشهد: شهرداری مشهد.

3. ابراهیم‌زاده، ع. (1389)، «کاربرد تحلیل عاملی در تبیین الگوی فضایی توسعه و توسعه نیافتگی شهری- منطقه‌ای در ایران»، ***جغرافیا و توسعه***، شماره 17، 7-28.

4. اذانی، م. (1389)، «برنامه‌ریزی فضای سبز شهری با تاکید بر مناطق گرم و خشک جنوب ایران»، ***فضای جغرافیایی***، سال نهم شماره 31، 1-26.

5. اکبری، ن. ا. (1387)، «***کاربرد روش‌های رتبه‌بندی و تصمیم‌گیری چندشاخصه***»، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری کشور.

6. باباپور، ه. (1378)، «بررسی راه‌های نگه‌داشت و توسعه باغ‌ها و فضاهای سبز شهری»، ***مجله شهرداری‌ها***، سال اول شماره پنجم، 63.

7. پوراحمد، ا. (1388)، «مدیریت فضای سبز شهری منطقه 9 شهرداری تهران»، ***پژوهش‌های جغرافیای انسانی***، شماره 69، 29-50.

8. پیراسته، ا. (1387)، «تحلیل عاملی اکتشافی پرسشنامه‌های عوامل روانی اجتماعی اثر گذار بر فعالیت جسمانی در بین دختران نوجوان ایرانی»، ***مجله علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران***، دوره 26، شماره 4، 485-474.

9. تقوائی، م. (1382)، «برنامه‌ریزی و طراحی فضای سبز شهری و تأثیرات متقابل آن بر انسان و محیط»، ***مجله شهرداری‌ها***، دوره دوازدهم، شماره 47، تهران.

10. تیموری، ر. (1389)، «ارزیابی تناسب فضایی مکانی پارک‌های شهری با استفاده از GIS نمونه پارک‌های محله‌ای شهر تبریز»، ***فضای جغرافیایی***، سال دهم شماره 30، 137-168.

11. حاتمی‌نژاد، ح. (1389)، «بررسی، ارزیابی و پیشنهاد سرانه فضای سبز شهری: نمونه موردی کلان‌شهر مشهد»، ***فصلنامه جغرافیا***، دوره جدید، سال هشتم، شماره 25، 67-85.

12. حبیب پور، ک. (1388)، «***راهنمای جامع کاربرد spss در تحقیقات پیمایشی***»، تهران: نشر لویه.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

13. حکمت نیا، ح. (1385)، «***کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه‌ای***»، یزد: انتشارات علم نوین.

14. خاکپور، ب. (1387)، «***بررسی آثار اجتماعی اقتصادی گسترش فضای سبز شهری و تأثیر آن بر مدیریت شهری***»، مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.

15. خلیلیان عادل، ا. (1385)، «طراحی، برنامه‌ریزی و مدیریت فضاهای سبز شهری متناسب با نیازهای ناتوانان و کم‌توانان جسمی- حرکتی»، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری. مشهد.

16. رهنما، م. (1375)، «بافت قدیم و توسعه شهری، نمونه بافت‌های مسکونی مرکز شهر مشهد». تهران: دانشگاه تربیت مدرس رساله دکتری.

17. رهنـما، م. (1376)، «حسینیه‌ها در بافت تاریخی مشهد». ***مجله مشکات***، شماره 56 و 57.

18. رهنما، م. (1386)، «مطالعه شناسایی سکونتگاه‌های غیر رسمی در شهرهای استان خراسان رضوی». مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی، جهاد دانشگاهی مشهد.

19. سازمان پارکها و فضای سبز شهرداری مشهد. (1388).

20. سازمان میراث فرهنگی (1388).

21. سعیدنیا، ا. (1379)، «***کتاب سبز شهرداری‌ها***»، جلد نهم، فضاهای سبز شهری. تهران: مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری تهران.

22. سلطانی، م. (1386)، «شکل‌گیری بوستان‌های شهری در دوره معاصر (گذر از مفهوم باغ به پارک)». ***باغ نظر***، شماره هشتم سال چهارم، 48-58.

23. سوزنچی، ک. (1383)، «فضاهای سبز بستر تعامل اجتماعی»، ***مجله شهرداری‌ها***، سال ششم، شماره 67، 5.

24. شاهنوشی، ن. (1385)، «تعیین سطح توسعه‌یافتگی نواحی شهر مشهد»، مشهد مقدس. کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری. مشهد: شهرداری مشهد.

25. صالحی فرد، م. (1389)، «تحلیلی بر ابعاد اجتماعی فضاهای سبز شهری با تاکید بر دیدگاه شهروندان»، ***فضای جغرافیایی***، سال دهم شماره 29، 51-93.

26. طرح جامع مشهد. (1346)، «سازمان مسکن و شهرسازی خراسان».

27. غمامی، م. (1372)، «طرح جامع مشهد»، ***فصلنامه آبادی***، سال سوم شماره 9.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

28. قربانی، ر. - تیموری، ر. (1389)، «تحلیلی بر نقش پارک‌های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی Seeking-Escaping نمونه موردی: پارک‌های شهری تبریز»، ***پژوهش‌های جغرافیای انسانی***، شماره 72، تابستان 1389، 47-62.

29. کافی، م. (1386)، «اصول ایمن سنجی در طراحی پارک‌ها»، ***مجله علوم کشاورزی ایران***، جلد 38، شماره 1، 33-38.

30. کلانتری، خ. (1382)، «***پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی اقتصادی***»، تهران: انتشارات شریف.

31. کوکبی، ا. (1386)، «معیارهای ارزیابی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری»، ***نشریه هویت شهر***، سال اول شماره 1، 75-86.

32. لاهیجانیان، ا. ا. & شیعه‌بیگی، ش. (1390)، «ارزیابی و تحلیل وضعیت پارک‌های شهری با استفاده از ابزار SWOT و ارایه مدل مناسب (مطالعه موردی: پارک 8 شهریور شهر سمنان)»، ***علوم و تکنولوژی محیط زیست***، بهار 1390; 13 (1 (مسلسل 48))، 59-73.

33. مدیری، آ. (1385)، «جرم، خشونت و احساس امنیت در فضاهای عمومی شهر»، *فصلنامه* ***رفاه اجتماعی***، سال ششم شماره 22، 11-28.

34. مرکز آمار ایران. (1385)، «سرشماری عمومی نفوس و مسکن».

35. منصورفر، ک. (1385)، «***روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری***». تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

36. مهندسان مشاور آمود. (1382)، «فضای سبز عمومی در نمای ابنیه شهری»، ***مجله شهرداری‌ها***، شماره 22.

37. مهندسان مشاور فرنهاد. (1388)، «طرح توسعه و عمران (جامع) کلان‌شهر مشهد»، مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی.

38. هاشمی، ا. (1388)، «تجزیه و تحلیل روند تغییرات فضای سبز شهری: مطالعه موردی: منطقه دو تهران»، ***علوم محیطی***، سال ششم، شماره سوم، 73-86.

39. Bell, S. (2007), "Mapping research priorities for green and public urban space in the UK", ***Urban Forestry & Urban Greening***, Volume 6, Issue 2, 25 May 2007, Pages 103-115.

40. Germann-Chiari, C. (2004), "Are urban green spaces optimally distributed to act as places for social integration? Results of a Geographical Information System (GIS) approach for urban forestry research", ***Forest Policy and Economics***, Volume 6, Issue 3-13, 1.

41. Peters, K. (2007), "Social interactions in urban parks: Stimulating social cohesion", ***Urban Forestry & Urban Greening***, Volume 6, Issue 2, 25 May 2007, Pages 113-115.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

42. Sanesi, G. (2006), "Residents and urban green spaces :The case of Bari", ***Urban Forestry & Urban Greening***, Volume 4, Issues 125-134, 3-4.

43. Seeland, K. (2009), "Making friends in Zurich's urban forests and parks: The role of public green space for social inclusion of youths from different cultures", ***Forest Policy and Economics***, Volume 11, Issue 10-17, 1.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]